

**МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ**  
**Тернопільський національний економічний університет**  
**Юридичний факультет**

Кафедра кримінального права та  
процесу

## КУРСОВА РОБОТА

з дисципліни: «Кримінальний процес»

на тему:

**« Види експертиз за процесуальною ознакою »**

Студента 3 курсу ПР - 34 групи

Галузь знань 0304 «Право»

Напрямок підготовки 6.030401

«Правознавство»

Лукавого Ю.А.

**Керівник:** зав. кафедри кримінального  
права та процесу

к.ю.н., доц.

Рогатинська Н.З.

Національна шкала \_\_\_\_\_

Кількість балів: \_\_\_\_\_ Оцінка: ECTS

Члени комісії

\_\_\_\_\_  
(підпис)

\_\_\_\_\_  
(прізвище та ініціали)

\_\_\_\_\_  
(підпис)

\_\_\_\_\_  
(прізвище та

\_\_\_\_\_  
ініціали)

ТЕРНОПІЛЬ – 2016

Вступ.....	4
<b>1. Правова природа експертизи</b>	
1.1. Визначення та основні риси експертизи у кримінальному процесі України .....	6
1.2. Підстави призначення і проведення експертизи .....	8
1.3. Об'єкти дослідження .....	13
<b>2. Процесуальний порядок провадження експертизи</b>	
2.1. Провадження експертизи на досудовому слідстві.....	16
2.2. Допит експерта .....	24
2.3.Проведення експертизи в суді.....	25
<b>3. Висновок експерта та його оцінка слідчим (судом)</b>	
3.1. Зміст і структура висновку експерта .....	29
3.2. Вимоги, які пред'являються до висновку експерта .....	31
3. 3. Перевірка та оцінка експертного дослідження слідчим (судом) .....	35
<b>4. Види експертизи у кримінальному судочинстві</b>	
4.1. Додаткова і повторна експертизи .....	37
4.2. Комісійна і комплексна експертизи .....	40
Висновок .....	44
Список використаної літератури .....	45

## ВСТУП

Сьогодні, коли наука досягла значного розвитку, її видатні фундаментальні відкриття використовуються в усіх сферах діяльності людини. Не обминуло це і таку специфічну галузь людської діяльності як боротьба зі злочинністю. Правоохоронці дедалі більше використовують на практиці спеціальні знання для розкриття злочинів. Ці знання за Кримінально-процесуальним кодексом (надалі КПК) можна залучити двома способами: за допомогою спеціаліста і шляхом проведення судової експертизи.

Закон дозволив залучення спеціаліста з метою розширення практичних можливостей слідчого по справі. Спеціаліст на основі своїх фахових навичок, знань сприяє виявленню, закріпленню і вилученню доказів, шляхом надання слідчому консультативної допомоги при проведенні певної процесуальної дії, про що зазначається в протоколі цієї дії.

Що ж стосується судової експертизи, то вона є найбільш кваліфікованою формою використання спеціальних знань у кримінальному судочинстві. Вона значно розширює пізнавальні можливості слідства і суда, дозволяючи застосовувати в процесі розслідування і судового розгляду кримінальних справ увесь арсенал сучасних науково-технічних засобів.

Зважаючи на те, що коло джерел доказів є вичерпним і чітко визначеним в законі: показання свідка, показання потерпілого, показання підозрюваного, показання обвинуваченого, висновки експерта, речові докази, протоколи слідчих і судових дій, інші документи (ст. 65 КПК), то стане зрозуміло, що будь-який доказ одержаний відповідно до вимог закону має для слідства вагоме значення. А оскільки висновок експерта є джерелом доказів і покладається в основу доказування по кримінальній справі, то експертиза допомагає встановлювати фактичні дані, на підставі яких у визначеному законом порядку орган дізнання, слідчий і суд встановлюють наявність або відсутність суспільно небезпечного діяння, винність особи, яка вчинила це

діяння, та інші обставини, що мають значення для правильного вирішення справи.

Як свідчить судово-слідча практика, саме за допомогою експертиз та інших наукових досліджень розкривається більше третини злочинів.

Але треба зазначити, що висновок експерта не має наперед установлені доказової сили, переваги перед іншими доказами. Тобто, до висновку експерта (як і до інших доказів та їх джерел) треба підходити з критичної точки зору. Переоцінка їх доказового значення, призводить до слідчих і судових помилок, прийняття неправильного рішення у справі, яке підлягає зміні або скасуванню. Проте, зважаючи на специфіку цього джерела доказів (авторитет науки, спеціальних знань), закон вимагає, щоб незгода з висновком експерта була мотивованою і письмовою. Це може бути зроблено в обвинувальному висновку, у постановках слідчого, прокурора, судді чи ухвалах суду про закриття справи, призначення повторної експертизи, у вирокі судді чи суду.

Судова експертиза постійно розвивається шляхом створення нових, та удосконалення існуючих методик дослідження і знаходить все більше застосування в судово-слідчій практиці. Найбільш розповсюдженими є різні види криміналістичних експертиз (дактилоскопічна, трасологічна, почеркознавча, балістична тощо), судово-медична (експертиза живих осіб, речових доказів та ін.), судово-психіатрична, автотехнічна експертиза. В останній час все більш широке застосування отримують також будівельно-технічна, судово-біологічна, патентна, трудова та деякі інші експертизи.

## **1. Правова природа експертизи**

### **1. 1. Визначення та основні риси експертизи у кримінальному процесі України**

Проведення експертиз в кримінальному судочинстві регулюється: Конституцією України, Законом України «Про судову експертизу», КПК України, відомчими Правилами та інструкціями Міністерства юстиції України та Міністерства охорони здоров'я України з питань проведення експертизи.

Оскільки кожному процесу, явищу притаманні певні індивідуальні риси, ознаки, тому аналізуючи чинне законодавство спробуємо визначити основні характерні властивості експертизи:

#### 1. Дослідження з використанням спеціальних знань.

Питання, які будуть вирішені на експертизі, повинні виходити за межі загальноосвітньої підготовки, життєвого досвіду слідчого. Тобто, експертиза призначається, коли для дослідження потрібні спеціальні знання, якими володіє вузьке коло осіб, бо вони є результатом тривалої професійної підготовки, фахових навичок. Спеціальні знання, необхідні при проведенні експертизи, можуть відноситись до будь-якої галузі знань - науки, техніки, мистецтва або ремесла. Виключення складають лише правові знання, якими повинні володіти слідчі. Перед експертом не слід ставити питання, які не потребують спеціальних знань, вони повинні також вирішуватись самими слідчими .

#### 2. Спеціальний суб'єкт експертизи.

Експерт - це особа, що володіє науковими, технічними або іншими спеціальними знаннями, якій за постановою слідчих органів доручено провести експертизу і дати за її результатами висновок. Експертом може бути призначена будь-яка особа, яка має необхідні знання для дачі висновку з

досліджуваних питань, незалежно від того, чи працює вона в експертній установі та є професійним екпертом або не працює в такій установі і проведення експертиз не входить до кола її службових обов'язків. Однак в ст.9 Закону «Про судову експертизу» сказано, що органи дізнання, досудового слідства і суди зобов'язані доручати проведення судових експертиз переважно фахівцям, внесеним до Реєстру атестованих судових експертів державних і підприємницьких структур та громадян, який веде Міністерство юстиції України [1].

Експерт має ряд процесуальних прав та обов'язків. При проведенні експертизи експерт має певну самостійність та незалежність, дає висновок від свого імені, за своїм внутрішнім переконанням і несе за нього особисту відповідальність. За своїм процесуальним положенням він відрізняється від інших суб'єктів процесу, в тому числі і від спеціаліста. Який (спеціаліст) не має процесуальну самостійність, вся його діяльність проходить під контролем та керівництвом слідчого, всі його дії здійснюються за вказівкою або за згодою слідчого. В разі відмови або ухилення ним від виконання своїх обов'язків слідчий повідомляє про це адміністрацію підприємства, установи чи організації за місцем роботи спеціаліста або громадську організацію для відповідного реагування.

### 3. Проведення дослідження з метою встановлення обставин, які мають значення для справи.

Експертиза має своєю метою встановлення обставин, які входять у предмет доказування по кримінальній справі або мають значення доказових фактів. Ці обставини повинні встановлюватися екпертом на основі проведених ним досліджень. В тих випадках, коли питання хоч і мають спеціальний характер, але не потребують проведення досліджень (наприклад, загально-научні положення), експертиза проводиться не повинна. Цим і

відрізняється експертиза від допита експерта або консультативно-справочної діяльності.

#### 4. Експертиза проводиться у визначеній процесуальній формі.

Кримінально-процесуальним законодавством регламентован порядок призначення експертизи, її проведення та процесуального оформлення; визначені також права й обов'язки учасників процесу в зв'язку з провадженням експертизи.

Додержання процесуальної форми провадження експертизи - необхідна умова допущення висновка експерта як судового доказу.

#### 5. Хід та результати експертного дослідження оформлюються спеціальним процесуальним документом

висновком експерта, який є самостійним видом судових доказів, передбачених законом (ст. ст.75 , 200 КПК України). Цим саме експертиза відрізняється від діяльності спеціаліста, яка оформлюється протоколом відповідної слідчої дії. Різного роду довідки, акти та висновки відомчих експертиз, які вміщують дані отримані за допомогою спеціальних знань, є різновидом інших документів, а не самостійним видом доказів.

У підсумку експертизу можна визначити як процесуальну дію, основний зміст якої складає проведення за завданням органів розслідування чи суда спеціально призначеною ними особою (особами) - експертом і у визначеному законом порядку дослідження з використанням спеціальних знань з метою встановлення фактів (обставин), які мають значення для справи, хід та результати якого фіксуються в особливому документі - висновку експерта, який є самостійним видом доказів.

### 1.2. Підстави призначення і проведення експертизи

Судова експертиза має бути старанно підготовлена. Процес призначення експертизи містить такі основні елементи:

- 1)збір необхідних матеріалів;
- 2)вибір моменту призначення експертизи;
- 3)визначення предмета судової експертизи;
- 4)формулювання питань експерту;
- 5)вибір експертної установи або експерта;

Збір необхідних матеріалів: Такими матеріалами є досліджувані об'єкти (речові докази, жива особа, труп або його частини та ін.), відносно яких слідчий (суд) повинен з'ясувати питання, що його інтересують. Досліджувані об'єкти збираються у ході проведення слідчих (судових) дій (оглядів, обшуків, виїмок та ін.) з дотриманням встановлених законом правил їх збирання.

Вибір моменту призначення експертизи: За загальним правилом судова експертиза повинна бути призначена своєчасно. Своєчасність призначення експертизи забезпечується плануванням цієї слідчої дії.

Визначаючи момент призначення експертизи, необхідно враховувати:

- 1)властивості та стан об'єктів експертного дослідження;
- 2)необхідність та можливість отримання порівняльних зразків;
- 3)особливості експертного дослідження (складність, наявність відповідних методик, час проведення та ін.);
- 4)слідчу ситуацію.

Вибір моменту призначення експертизи передбачає визначення її місця в системі інших слідчих дій. Призначення та проведення експертизи обумовленя тактичними міркуваннями. Визначення часу проведення експертизи пов'язано з особливостями розслідуваного злочину, слідчою ситуацією, наявністю або відсутністю необхідних матеріалів для призначення експертизи.

Визначення предмета судової експертизи. Предмет судової експертизи – це ті обставини, що можуть бути з'ясовані в процесі експертного дослідження, фактичні дані, які встановлюються на основі спеціальних знань та дослідження матеріалів справи. Предмет експертизи визначається питаннями, поставленими перед експертом слідчим або судом.



Формулювання питань експерту. У відповідності із законом перед експертом можуть бути поставлені тільки такі питання, для вирішення яких необхідні наукові, технічні або інші спеціальні знання.

Питання експерту повинні відповідати таким основним вимогам:

- 1) не виходити за межі спеціальних знань експерта і не мати правового характеру;
- 2) бути визначеними, конкретними та короткими;
- 3) мати логічну послідовність;
- 4) характеризуватися повнотою та мати комплексний характер.

Вибір експертної установи або експерта. Вибір експертної установи здійснюється з урахуванням виду експертизи, об'єктів дослідження та характеру питань, які підлягають вирішенню. В Україні існує система судово-експертних установ у яких проводяться судові експертизи. При проведенні експертизи поза експертною установою в постанові або ухвалі про призначення експертизи вказується конкретний фахівець, якому доручається проведення експертизи. [2]

Кожна кримінальна справа індивідуальна і тому в деяких з них можуть провадитись кілька експертиз, а в інших жодної. Питання про призначення експертизи вирішується кожний раз по різному, в залежності від конкретних обставин справи. Але є декілька випадків при настанні яких органи розслідування зобов'язані обов'язково призначити експертизу. Цей перелік наведений у ст.76 КПК України:

- 1) для встановлення причин смерті;
- 2) для встановлення тяжкості і характеру тілесних ушкоджень;
- 3) для визначення психічного стану підозрюваного або обвинуваченого при наявності в справі даних, які викликають сумнів щодо його осудності;
- 4) для встановлення статевої зрілості потерпілої в справах про злочини, передбачені ст.155 Кримінального кодексу України;

5) для встановлення віку підозрюваного або обвинуваченого, якщо це має значення для вирішення питання про його кримінальну відповідальність і якщо про це немає відповідних документів і неможливо їх одержати.

Непризначення в зазначених випадках експертизи - означає неповноту проведеного досудового слідства (дiзнання) і тягне за собою повернення справи на додаткове розслідування.

В даний час йде дискусія з приводу доповнення цього переліку ще одним пунктом, де б говорилося, що експертиза повинна обов'язково призначатися також для з'ясування здатності обвинуваченого (підсудного) здійснювати своє право на захист, коли є дані про наявність у нього фізичних або психічних вад, що перешкоджають захистові, і він не має захисника. Такої практики, як правило, дотримуються суди [3]. Так, наприклад, судова колегія в кримінальних справах Полтавського облсуду скасувала вирок Київського райсуду м. Полтави щодо Ярошенка, засудженого за ст.17 (відповідальність за готування до злочину і замах на злочин) і ч.3 ст.81(розкрадання державного або колективного майна шляхом крадіжки) Кримінального кодексу України 1960р., а справу направила на додаткове розслідування, оскільки ця особа має поганий слух, але при провадженні справи захисник участі не брав. Судова колегія, виходячи з цих обставин, поставила питання про необхідність проведення судово-медичної експертизи Ярошенку.

Потреба в спеціальних знаннях не завжди є фактичною підставою для проведення експертизи. Нерідко один і той же факт, який має значення для справи, може бути встановлений як шляхом експертизи, так і іншими доказами. Наприклад, в деяких випадках, для того щоб доказати, що особа перебувала на місці скоєння злочину достатньо лише показань свідків, а в інших для цього вимагатиметься експертне дослідження різних об'єктів (відбитків пальців, слідів взуття, інших предметів залишених на місці події і т.п.). Тому, якщо є можливість безспірного встановлення одного й того ж

факту іншими доказами, експертиза як правило не призначається, бо витрачаються великі кошти на її проведення та зволікаються строки розгляду справи. Так слідчим (м.Хмельницький) у справі Кондрикова, який обвинувачувався за ч.2 ст.215(порушення правил безпеки руху та експлуатації транспорту особами, які керують транспортними засобами) КК 1960р., призначена автотехнічна експертиза для з'ясування питання, чи мав цей водій технічну можливість попередити наїзд автомобіля на потерпілу - малолітню дівчинку. Між тим, дана обставина не мала значення для вирішення справи, оскільки Кондриков вів автомобіль по вулиці з одностороннім рухом назустріч загальному потоку транспорту, наїзд на дівчинку трапився на пішохідному переході.

Проте поряд з цим треба мати на увазі, що необгрунтоване призначення експертизи менш небезпечно, ніж не призначення її взагалі при наявності для цього підстав. При вирішенні питання про ризик призначення експертизи потрібно враховувати не тільки її значення в даний час, але й можливість виникнення по де-яким причинам потреби проведення експертизи в майбутньому (наприклад, через зміну показань свідка, обвинуваченого), тим паче, що зробити це не завжди дається можливим (внаслідок зміни, зіпсування об'єкта і т.п. ), тому, навіть коли який-небудь факт встановлен іншими зібраними по справі доказами, то це не завжди звільняє слідчого від роздумів про необхідність підтвердження цього факту висновком експертизи.

Так Новоазовський райсуд, визнавши Саяхова Р.В. і Саяхова Г.Р. винними в умисному знищенні будинку Ярошенко, засудив їх за ч.1 ст.145(умисне знищення або пошкодження індивідуального майна громадян) КК 1960р. зі стягненням на користь потерпілої 320 гривень на відшкодування заподіяних збитків. Судова колегія того ж облсуду скасувала вирок, а справу направила на новий судовий розгляд, оскільки при визначенні розміру збитків суд керувався довідкою фахівця, хоча за обставин справи потрібно було призначити судово-будівельну експертизу та одержати її висновок.

Система доказів буде ефективна лише в тому разі, коли прокурор, слідчий і особа, яка провадить дізнання будуть вживати всіх передбачених законом заходів для всебічного, повного і об'єктивного дослідження обставин справи. Тут буде діяти вимога тієї "надлишкової" доказової інформації, яка необхідна для встановлення найбільш важливих, складних обставин, за наявності якої суду легше буде встановити істину в справі.

Підстави проведення експертизи можна поділити на: фактичні - потреба в спеціальних знаннях, та юридичні.

Юридичною підставою для проведення експертизи є постанова або ухвала про призначення експертизи, яка виноситься компетентною особою.

Відсутність постанови (ухвали) про призначення експертизи, заміна цих документів іншими, не передбаченими законодавством (наприклад, направлення списку питань експерту) або винесення їх зі значними порушеннями закону (не уповноваженою на те особою; без необхідних реквізитів) звільняє експерта від обов'язку проведення експертизи. В цих випадках експерт негайно сповіщає про це особу або установу з якої надіслали документ. Якщо після цього не будуть прийняти заходи до усунення названих недоліків, матеріали через встановлений строк повертаються назад без виконання.

### 1.3. Об'єкти дослідження

Об'єктами експертизи є ті джерела відомостей про встановлювані факти, ті носії інформації, які піддаються експертному дослідженню й за допомогою яких експерт пізнає обставини, які входять в предмет експертизи. Таким чином, якщо факти, які створюють предмет експертизи, є метою та результатом досліджень, то властивості об'єкта є засобом пізнання цих фактів.

Всі об'єкти експертного дослідження поділяються за своєю процесуальною формою на наступні види:

1) речові докази.

Тобто предмети, які прилученні в цій якості до кримінальної справи. Це об'єкти багатьох видів експертиз (балістичної, судово-імічної, пожежної, товарознавчої);

2) документи.

Це можуть бути протоколи слідчих дій та інші документи, які містять відомості, що мають значення для дачі висновку. Вони є об'єктами судово-бухгалтерської, почеркознавчої та інших видів експертиз;

3) живі особи.

За своїм процесуальним становищем це можуть бути підозрюваний, обвинувачений, потерпілий. Як правило, вони є об'єктами судово-медичної, судово-психіатричної, військово-лікарської експертизи;

4) об'єкти, які не мають визначеного процесуального статусу.

Вони виконують роль, як і речові докази, але в цій якості вони в справі не фігурують, інколи з міркувань морально-етичного характеру (наприклад, труп), інколи ввиду фактичної неможливості розповсюдити на них процесуальний режим речових доказів (наприклад, будівлі, споруди). В тих випадках, коли об'єкти дослідження через громіздкість або з інших причин не можуть бути надіслані до експертної установи, в постанові про призначення експертизи відзначається, де перебувають ці об'єкти і час, коли експерт може їх дослідити.

Окремого розгляду потребує питання про зразки експертного дослідження. Зразки, що є необхідними для експертного дослідження - це достовірно належні певній особі зразки почерку, відбитки пальців рук, зліпки зубів, взуття, проби крові, слини, тощо, які використовуються як порівняльні матеріали в експертном дослідженні рукописів, предметів зі слідами рук, ніг, зубів, документів та інших об'єктів. Вони використовуються при експертному дослідженні, коли безпосереднє дослідження властивостей речового доказу-оригіналу неможливо або недоцільно. Дослідження в цьому випадку провадиться шляхом порівняння не з самим ідентифікуємим об'єктом, а з отриманими від нього зразками. Наприклад, при ідентифікації вогнепальної зброї за кулями та гільзами досліджуються не особливості каналу ствола, а відстрілюються експериментальні кулі та гільзи, які і відображають ці особливості.

Зразки можуть бути трьох видів:

- 1) експериментальні зразки, які відтворюють штучно (наприклад, експериментально відстрілюють зразки куль та гільз);
- 2) вільні зразки, які виникають стихійно (наприклад, вільні зразки почерку);
- 3) натуральні зразки, які є продуктом фізіологічної діяльності організму (зразки крові, слини тощо).

Про вилучення або відібрання зразків слідчий зобов'язаний винести постанову, де зазначається, з якою метою, у кого і які зразки підлягають вилученню або відібранню. Якщо для одержання зразків залучається спеціаліст, то вказуються його прізвище, спеціальність і посада. Про відібрання зразків складається протокол (ст.199 КПК). У ньому, крім загальних відомостей, зазначається найменування відібраних зразків, їх кількість і характер, порядок і умови відібрання, а також інші істотні моменти. Виклик для відібрання зразків провадиться за правилами виклику на

допит. При відібранні зразків у неповнолітніх запрошуються їх батьки або інші законні представники.

Експерт може застосовувати будь-які методи дослідження, в тому числі виготовляти копії речових доказів і отримувати зразки для порівняльного дослідження. Отримання експертних зразків на відміну від отримання слідчих зразків не потребує якого-небудь окремого процесуального оформлення. Увесь хід експертного дослідження фіксується у єдиному документі - висновку експерта, у ньому ж відображається факт отримання експертом зразків та результати їх дослідження.

## **2. Процесуальний порядок провадження експертизи**

### **2.1 Провадження експертизи на досудовому слідстві**

Після порушення кримінальної справи, визнає за необхідне проведення експертизи слідчий складає мотивовану постанову. Постанова про призначення експертизи, як вказувалося раніше, є єдиною правовою підставою для її проведення. Якщо у справі призначається кілька експертиз, про кожну з них складається окрема постанова, навіть у разі проведення їх співробітниками однієї установи.

Порядок складання постанови регламентує ст.196 КПК України, але тільки в загальних рисах. На практиці реквізити постанови про призначення експертизи виробленні більш детально. Так в назві постанови вказується вид експертизи (наприклад трасологічна, дактилоскопічна) і якщо призначена комісійна, комплексна, додаткова або повторна експертиза, то про це також вказується в назві постанови .

Складається постанова з трьох частин - вступної, описової та резолютивної.

У вступній частині зазначається дата, місце складання постанови, посада, звання, прізвище та ініціали слідчого, кримінальна справа, в якій призначається експертиза.

У описовій частині коротко викладається суть справи та обставини, які зумовили необхідність проведення експертизи. В необхідних випадках викладаються деякі особливості, що стосуються об'єкта дослідження, які можуть мати значення для висновку (виконання рукопису в незвичайному стані, зберігання або використання об'єкта після події в умовах, які могли викликати зміну його ознак, тощо). Наприклад, в постанові про призначення автотехнічної експертизи при вирішенні питання про відвернення наїзду на даній швидкості повинні вказуватися відомості, які розкривають дорожню обстановку та дії всіх учасників події. В кінці описової частини формулюються підстави призначення експертизи.



В резолютивній частині формулюється рішення про призначення експертизи, називається її предметний вид за існуючою класифікацією (криміналістична, судово-медична тощо), за процесуальними ознаками (додаткова, повторна, комісійна), вказуються прізвище експерта, питання, з яких він має дати висновок, перелік матеріалів, що передаються експерту.

Питання з яких експерт повинен дати висновок, мають бути ясними і чіткими. Взаємопов'язані питання доцільно групувати в логічній послідовності з тим, щоб при необхідності відповіді на перші з них могли використовуватися при вирішенні наступних. Формулюючи питання і визначаючи матеріали для експертизи, слідчий вправі скористатися допомогою спеціаліста, або методичними рекомендаціями, які розробляються для слідчих та суддів для правильної постановки питань на кожний вид експертизи. Слід також враховувати інструкції та накази Міністерств України (інструкція Мінюсту від 30.05.1988 р. N815 та додані до неї рекомендації, а також відомчі акти Міністерства охорони здоров'я з питань проведення експертиз, затверджені наказом Міністра охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. N6).

Санкція дається в порядку, аналогічному тому, що існує при взятті обвинуваченого під варту ( ст. 157 КПК ). Після складання постанови про призначення експертизи слідчий ознайомлює з нею обвинуваченого (підозрюваного) і роз'яснює йому його права, передбачені ст.197 КПК:

- 1) заявляти відвід експертові;
- 2) просити про призначення експерта з числа вказаних ним осіб;
- 3) просити про постановку перед експертизою додаткових питань;
- 4) давати пояснення експертові;
- 5) пред'являти додаткові документи;
- 6) ознайомлюватися з матеріалами експертизи і висновком експерта після закінчення експертизи;
- 7) заявляти клопотання про призначення нової або додаткової експертизи;

8) бути присутнім з дозволу слідчого при проведенні експертом окремих досліджень і давати пояснення. Виключення складають випадки призначення судово-психіатричних експертиз, коли психічний стан обвинуваченого (підозрюваного) робить неможливим оголошення йому постанови.

Про ознайомлення обвинуваченого (підозрюваного) з постановою складається протокол, в якому фіксуються його клопотання та заяви, якщо вони надійшли. Усі клопотання слідчий зобов'язаний розглянути не більш як в трьох добовий строк. Якщо цього строку не буде дотримано, особа, яка їх заявила, може звернутися зі скаргою до прокурора з приводу несвоєчасного вирішення питання. Обставини, які мають значення для справи, про встановлення яких було зроблено клопотання слідчий зобов'язан задовольнити. Про повну або часткову відмову в клопотанні складається мотивована постанова. Про всі результати розгляду клопотання повідомляється особа, яка їх заявила, їй також роз'яснюється її право оскаржити постанову про залишення клопотання без задоволення прокурору. Обвинуваченому за його клопотанням слідчий може дозволити бути присутнім при проведенні експертом окремих досліджень і давати пояснення. Постанова про призначення судово-психіатричної експертизи не оголошується обвинуваченому в тих випадках, коли його психічний стан робить це неможливим.

Сенс ознайомлення обвинуваченого (підозрюваного) з постановою про призначення експертизи полягає в тому, що цим забезпечується захист їх законних інтересів, та максимально гарантується повнота завдання експерту. Відомо, що експертиза нерідко супроводжується проведенням складних, тривалих досліджень (експлуатація техніки, витрачання дослідницьких матеріалів тощо). Тому дублювання її в разі неякісної підготовки завжди небажано. Крім того повторне дослідження може бути неможливим внаслідок істотної зміни або знищення об'єктів експертизи. В зв'язку з цим

законодавством передбачається в якості однієї з гарантій обгрунтованого призначення експертизи та якісної її підготовки активна участь обвинуваченого (підозрюваного) в її провадженні. Ознайомлення з постановою та можливість заявляти різні клопотання, робить можливим заздалегідь враховувати обгрунтовані побажання.

Після ознайомлення обвинуваченого ( підозрюваного) з постановою та вирішення клопотань в разі їх надходження, слідчий звертає свою постанову до виконання. Порядок такого звернення розрізняється в залежності від того, провадиться експертиза в експертній установі чи ні. В нашій країні є розгалужена мережа спеціалізованих судово-експертних установ та відомчих служб з різних галузей знань. Як правило, провадження експертизи доручається експертам цих установ. Так слідчий з'ясувавши, що експертне завдання відноситься до компетенції даної установи надсилає постанову про призначення експертизи і відповідні матеріали її керівнику. Керівник експертної установи доручає проведення експертизи одному або декільком експертам. Ці експерти дають висновок від свого імені і несуть за нього особисту відповідальність.

Коли експертиза проводиться не в експертній установі, слідчий, упевнившись в особі експерта, вручає йому копію постанови про призначення експертизи, роз'яснює обов'язки і права, встановлені статтею 77 КПК, тобто, що за дачу завідомо неправдивого висновку або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обв'язків несе відповідальність за статтями 384 чи 385 Кримінального Кодексу України. Про виконання цих дій слідчий складає протокол, в якому, крім даних, передбачених статтею 85 КПК, зазначає також відомості про особу експерта, його компетентність у певній галузі знань і зроблені ним заяви.

За злісне ухилення від явки до суду, до органів досудового слідства або дізнання експерт несе відповідальність відповідно за частиною 2 статті 185<sup>3</sup> або статтею 185<sup>4</sup> Кодексу України про адміністративні правопорушення.

Перешкодження явці експерта до суду, органів досудового слідства чи дізнання, примушування його до відмови від дачі висновку шляхом погрози вбивством, насильством, знищенням майна його чи близьких родичів або розголошення відомостей, що його ганьблять, підкуп експерта з тією ж метою, а так само погроза вчинити зазначені вище дії з помсти за раніше даний висновок тягнуть кримінальну відповідальність за ст.386 Кримінального кодексу України.

Слідчий по відношенню до експерта має низку процесуальних повноважень. Вони виражаються насамперед у виборі експерта або експертної установи. Призначення певного експерта слідчим для проведення дослідження є обов'язковим і для керівника експертної установи. Незгода з цим призначенням можлива лише за наявності поважних причин ( хвороба експерта, не його профіль роботи тощо).

Про неможливість проведення дослідження вибраним експертом повинен бути негайно повідомлений слідчий. Заміна іншим експертом провадиться лише за його згодою. Слідчий визначає обсяг завдання експертизи. Цей обсяг для експерта є обов'язковим і він не вправі його сам звузити. Але він може за власною ініціативою висвітити деякі питання, які не були поставлені на вирішення експертизи, якщо на його думку вони будуть мати значення для справи. Експерт зобов'язаний дати відповіді по суті на всі питання або обґрунтувати неможливість їх вирішення.

Зміна завдання або припинення провадження експертизи оформлюються по різному, тому що КПК це питання не врегульовано. На практиці, як правило, вноситься постанова або висилають письмове повідомлення.

В деяких випадках слідчий може заявити відвід експертові, допитати його з метою одержання роз'яснення, призначити додаткову або повторну експертизу.

Що стосується експерта, то він також має низку процесуальних прав. Експерт вправі ознайомлюватися з матеріалами справи, які стосуються

експертизи; порушувати клопотання про представлення нових матеріалів, необхідних для дачі висновку; з дозволу особи, яка провадить дізнання, слідчого, прокурора або суду бути присутнім при провадженні допитів та інших слідчих дій і задавати особам, що допитуються, запитання, які стосуються експертизи ( ст.77 КПК ). Особиста участь експерта у слідчих діях полегшує його роботу при провадженні експертизи, тому що при їх проведенні він може з'ясувати або уточнити деякі явища, які слідчий, не маючи спеціальних знань, може випустити із виду. До того-ж експерт не вправі самостійно збирати додаткові матеріали, необхідні для проведення експертного дослідження, але щоб висновок був повним і обґрунтованим, тому то законодавець і передбачив його звернення з різними клопотаннями до слідчого. На практиці всі ці права досить часто використовуються.

Другим суб'єктом з яким експерт вступає у взаємовідносини, якщо експертиза провадиться в експертній установі, є її керівник.

Як вже зазначалося керівник експертної установи, якщо слідчий не вказує конкретного експерта, назначає його за власним розсудом, роз'яснює йому його права та обов'язки. Він встановлює та контролює час проведення експертного дослідження. Керівник може знайомитися з ходом та результатами експертного дослідження та оцінювати висновок експерта (експертів) по суті. Якщо він визнає висновок помилковим, неточним або неповним, то повертає його на доопрацювання. Однак може статися так, що експерт відмовиться виконувати вказівки керівника, помилково або з інших причин, вважаючи свій висновок повним. Таких випадків дуже мало, але вони іноді виникають на практиці. Шляхов А.Р. бачить уникнення цих сутичок шляхом направлення спеціального письма слідчому з викладенням тих недоліків, які на його думку, знаходяться у висновку і які експерт відмовився усунути . Але здається це не дуже вдалий вихід, бо в даній ситуації все що може зробити слідчий це призначити повторну експертизу, яка буде доручена іншому експертові. До того-ж законодавством не регламентований

процесуальний статус цього письма. Не відомо чи повинен слідчий знайомити з ним обвинуваченого (підозрюваного), підшивати його у справу тощо. Найбільш доцільно було б з нашої точки зору вирішувати всі суперечки з цього приводу в самій експертній установі і не відволікати слідчого.

Так, при незгоді між експертом і керівником стосовно висновку, останній може сформувати комісію до якої включає цього експерта і себе (але сам не обов'язково повинен входити). Правопідключати інших експертів передбачено законодавством (ст.198 КПК). Мета цієї комісії - усунути всі недоліки і розбіжності. Якщо прийти до єдиної думки не вдається, то кожен експерт дає окремий висновок, який оцінюється слідчим. Це не буде повторна експертиза, бо поки експертиза не направлена керівником слідчому, поки вона знаходиться у провадженні в експертній установі вона вважається не закінченою. От же при зрівнянні другий варіант здається кращим, тому що строки проведення експертизи в цьому разі будуть коротшими.

Обвинувачений (підозрюваний) може за згодою слідчого бути присутнім при проведенні експертом окремих досліджень і давати пояснення (ст. 197 КПК). Цим самим забезпечується право обвинуваченого (підозрюваного) на захист і гарантується повнота експертного дослідження. На практиці найбільш часто обвинувачений присутній при провадженні автотехнічної, судово-бухгалтерської, товарознавчої експертизи, тобто там де він може допомогти експерту своїми поясненнями. Участь обвинуваченого (підозрюваного) у експертизах зв'язаних з лабораторними дослідженнями (наприклад, балістична експертиза), практично не зустрічаються, але сама можливість не виключена.

Керівники спеціалізованих установ та відомчих служб, що проводять судові експертизи, у необхідних випадках мають право за згодою органу або особи, що призначили судову експертизу, включати до складу експертних комісій провідних фахівців інших держав.

Такі спільні експертні комісії здійснюють судові експертизи за нормами процесуального законодавства України .

На жаль час проведення експертизи не врегульований КПК. Тому за аналізом судово-слідчої практики, вважаємо доцільно було б внести доповнення до КПК слідуючого змісту:

Строк проведення експертизи не повинен перевищувати п'ятнадцяти днів з дня одержання постанови (ухвали) про призначення експертизи. В особливо складних випадках за клопотанням керівника експертної установи чи експерта цей строк може бути продовжений особою чи органом, які призначили експертизу. Що стосується строку проведення стаціонарної судово-психіатричної експертизи, то його можна визначити в один місяць. І за клопотанням керівника психіатричної лікарні він може бути продовжений особою чи органом, які призначили експертизу.

Після того, як буде закінчена експертиза, всі матеріали пред'являються обвинуваченому (ст.202 КПК). Матеріали експертизи - це висновок експерта, додатки до нього, об'єкти дослідження, порівняльні зразки та інші матеріали, використані експертом, протокол допиту експерта. В законі не вказано, коли саме матеріали мають бути пред'явлені обвинуваченому (підозрюваному). Це вирішує слідчий, однак бажано проводити ознайомлення як найшвидше після надходження матеріалів експертизи до слідчого з тим, щоб обвинувачений (підозрюваний) могли вчасно скористатися наданими їм законом правами. Якщо матеріали експертизи пред'являються неповнолітньому або особі, яка через свої фізичні або психічні вади не може сама здійснювати свого права на захист, запрошується законний представник або захисник. Про пред'явлення обвинуваченому матеріалів експертизи слідчий складає протокол, в якому зазначає пояснення, зауваження та заперечення обвинуваченого і його клопотання. Зауваження та заперечення обвинуваченого (підозрюваного) можуть стосуватися як суті висновку, зокрема повноти чи правильності дослідження, так і компетентності експерта (експертів). Він може заявляти

відвід експрту, а також клопотання про призначення додаткової або повторної експертизи. Усі клопотання обвинуваченого (підозрюваного) слідчий вирішує за правилами ст. 129 КПК.

## 2.2. Допит експерта

Після закінчення проведення експертизи, ознайомившись з висновком експерта, слідчий має право його допитати з метою одержання роз'яснення або доповнення висновку (ст.201 КПК). Може виникнути питання, чим же відрізняється допит експерта від додаткової експертизи, отже у них одна й та ж сама основа призначення - неповнота або неясність експертного висновка. Розмежування їх в цій частині проводиться за такою ознакою: якщо для усунення неповноти або неясності висновку експерта потрібні додаткові дослідження, то повинна призначатися додаткова експертиза. Якщо відповіді експерта на додаткові питання не потребують додаткових досліджень, провадиться допит експерта.

Порядок допиту експерта не регламентован законодавством. На практиці при допиті за аналогією застосовуються норми, що регулюють порядок допиту свідка, з врахуванням відмінностей їх процесуального стану.

Про допит експерта складається протокол, який пред'являють обвинуваченому (підозрюваному) разом з іншими матеріалами експертизи. Як відомо, кримінально-процесуальне законодавство не передбачає показань експерта в якості окремого вида доказів. В зв'язку з цим виникає питання про їх процесуальний статус. В юридичній літературі висловлена думка, що показання експерта є доповненням, продовженням його висновку, виступають як його складова частина [4]. Деякі автори заперечують цьому, зазначаючи, що допит робиться в іншій процесуальній формі [5].

Тому він не може бути продовженням експертизи, відповідно тому як допит, наприклад, спеціаліста і понятого не є продовженням відповідної слідчої дії, навіть коли ними роз'яснюються ті ж самі факти, що викладені у



протоколі цієї слідчої дії. Однак цей проміжок існує і по сей день, тому здається буде бажано, коли законодавчий орган вкаже у законі про процесуальний статус цих показань.

### 2.3. Проведення експертизи в суді

Призначення експертизи в стадії віддання до суду законом не передбачено, воно можливо лише в стадії судового розгляду кримінальної справи.

В судовому засіданні експертиза може провадитися у випадках, коли вона вже була проведена під час досудового розслідування, так і в тому разі, коли вона призначається вперше. Розглянемо спочатку процесуальний порядок провадження експертизи в суді, коли експерт дав висновок раніше.

Питання про виклик експерта в судове засідання, в цьому випадку, вирішується в стадії віддання обвинуваченого до суду. Визнав участь експерта у судовому розгляді справи необхідною, суддя одноособово або суд в розпорядчому засіданні включають його в список осіб, що підлягають виклику в судове засідання (п.4 ст.253 КПК). Але треба мати на увазі, що у експертних установ дуже велике навантаження і вони не завжди в змозі забезпечити участь у суді всіх експертів, які давали висновок на досудовому слідстві. Тому в судове засідання бажано викликати тільки тих експертів, чий висновок неповний, викликає сумніви по суті, при виникненні додаткових питань або коли висновок активно оспорується обвинуваченим, його захисником чи іншими учасниками процесу. Має також значення складність справи, що розглядається і значення висновку експерта у системі доказів. Так, експерт викликається в суд, коли по справі відсутні прямі докази і обвинувачення будується на уліках, в зв'язку з чим експертний висновок набуває вирішального значення і тому потребує всебічної перевірки і об'єктивної оцінки.

У підготовчій частині судового засідання головуючий оголошує, хто із експертів з'явився. Якщо не всі викликані експерти з'явилися, суд вислуховує думку учасників судового розгляду про можливість розгляду справи і виносить ухвалу, а суддя – постанову про дальший розгляд справи чи про відкладення її, вживаючи, при необхідності, щодо експертів заходів, зазначених у ст.77 КПК.

Якщо експерта (експертів) було викликано в судове засідання за клопотанням підсудного, його захисника, потерпілого чи іншого учасника процесу, заявленим в стадії віддання до суду, для провадження додаткової чи повторної експертизи, і цей учасник процесу наполягає на своєму клопотанні, то суд чи суддя одноособово не має права розглядати справу у відсутності експерта, який не з'явився. Головуючий роз'яснює учасникам судового розгляду належне їм право відводу та запитує їх, чи заявляють вони проти будь-кого з експертів відвід. Питання про відвід вирішується судом за праилами статті 62 КПК. Далі головуючий роз'яснює експертам їх права та обов'язки, передбачені ст.77 КПК, і попереджає про відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку або за відмову без поважних причин від виконання покладених на нього обв'язків несе відповідальність за статтями 384 чи 385 Кримінального Кодексу України.

Що ж стосується подальшого процесуального порядку участі експерта у судовому розгляді, то можна звернути увагу на таку стадію, як допит експерта та на оцінку судом його показань, де слід наголосити, що судді іноді у вироку зсилаються на показання експерта, а не на його висновок. Це приводить до відміни вироку і направлення справи на новий судовий розгляд, тому що, як зазначалося, закон не передбачає показань експерта як джерела доказів.

Коли експертиза у стадії досудового розслідування проводилася, але суд (суддя) не знайшов потрібним викликати експерта в судове засідання, висновок експерта, який знаходиться серед матеріалів кримінальної справи, досліджується як письмовий документ в порядку, передбаченому ст.314 КПК .

Все вище сказане в загальних рисах відноситься до процесуального порядку провадження експертизи в суді по справах, у яких експерт на досудовому слідстві дав висновок.

Зазначений порядок провадження експертизи має певні особливості, коли вона проводиться вперше. Оскільки експерт в справі не фігурує, то він може приймати участь в дослідженні доказів тільки після винесення рішення про призначення експертизи. Де вказується, що йому доручено провести експертизу в суді. З цього моменту експерт може з'являтися до суду і брати участь у дослідженні всіх обставин справи, що мають значення для його висновку. Після з'ясування обставин, головуєчий пропонує прокуророві, підсудному, його захисникові та іншим учасникам судового розгляду подати у письмовому вигляді питання, які вони бажають поставити експертові.

Суд обмірковує ці питання, враховуючи при цьому думку учасників судового розгляду, усуває ті з них, які не стосуються справи або не належать до компетенції експерта, а також формулює ті питання, які він ставить перед експертом з власної ініціативи. Після цього суд виносить другу ухвалу (суддя - постанову), в якій викладає поставлені на вирішення експертизи питання.

Таким чином, суд виносить два документи: один - про призначення експертизи, яким експерту дозволяється брати участь у справі, і другий - в якому викладаються питання для експертного дослідження. У першому обсяг завдання експерту може ставитися лише в загальних рисах (наприклад, беручи до уваги, що для встановлення тотожностей двох об'єктів потрібні спеціальні знання), оскільки остаточний перелік питань суд (суддя) формулює після обговорення учасниками судового розгляду. Такий порядок слідує із суті закону та постанови Пленуму Верховного Суду України, який роз'яснив, що призначення експертизи виноситься у випадках, коли в стадії досудового розслідування вона не проводилась або коли для її проведення у судові засідання викликано експерта, який не був таким під час дізнання та

досудового слідства, а також при необхідності проведення додаткової чи повторної експертизи

Ухвала (постанова) про призначення експертизи, яка проводиться вперше, виноситься судом у підготовчій частині судового засідання, але якщо необхідність в провадженні експертизи виявиться пізніше, то також і під час судового слідства. Подальший порядок провадження експертизи в суді, крім зазначених особливостей, такий самий, як і для експертизи, яка провадилась на досудовому слідстві.

У касаційній і наглядній інстанціях провадження експертизи законодавством не передбачено. В цих інстанціях може бути отримана думка компетентної особи. Якщо будуть сумніви щодо висновку, висловлені цією особою, то суд у касаційному або наглядному порядку повинен відмінити вирок і направити справу на нове розслідування або на новий судовий розгляд, вказавши мотивовану причину про необхідність провадження повторної експертизи [6].

### **3.Висновок експерта та його оцінка слідчим (судом)**

#### **3.1. Зміст і структура висновку експерта**

Після проведення необхідних досліджень експерт складає висновок за правилами ст.200 КПК . Якщо експертизу проводили декілька експертів однієї спеціальності (комісійна експертиза) і вони дійшли згоди, то ними дається і підписується загальний висновок, а якщо ні - то кожний з них складає і підписує свій висновок окремо. При проведенні експертизи декількома експертами різних спеціальностей (комплексна експертиза) кожний експерт вправі підписати ту частину висновку, яка відбиває перебіг і результати проведених ним особисто досліджень, або ж загальний висновок, якщо всі вони мають знання, що є необхідними для сукупної оцінки результатів проведених досліджень, і на цій підставі дійшли єдиної думки.

За своєю структурою висновок експерта складається з трьох частин - вступної, дослідницької і висновків з поставлених питань.

Коли експертиза проводиться в експертній установі, експерт зазначає у вступній частині висновку, що він попереджений про кримінальну відповідальність за дачу завідомо неправдивого висновку, і стверджує це своїм підписом. Далі вказується номер експертизи, коли, де, ким (прізвище, освіта, спеціальність, учений ступінь і звання, посада експерта) і яка експертиза була проведена (називається її предметний вид за існуючою класифікацією: балістична, судова-психіатрична, хімічна) та за процесуальними ознаками (додаткова, комплексна). Зазначається на якій підставі і по якій кримінальній справі проводилася. Якщо хто-небудь був присутній при проведенні експертизи, то про це також вказується у вступній частині експертного висновка. Закінчується вступна частина викладенням питань, які ставляться на вирішення експертизи. Питання, поставлені перед експертом, викладаються у висновку так, як ставив їх слідчий (суддя). Однак, якщо питання сформульовані з точки зору стилістики не дуже вдало, але зміст їх зрозумілий, експерт має право сформулювати їх по іншому, при цьому не

змінюючи суті питань. Якщо питання незрозумілі, або коли їх можна тлумачити у двоякому значенні, експерт повинен звернутися за роз'ясненнями до тієї особи, яка призначала експертизу. За екпертом залишається право викласти питання в тому порядку, в якому дослідження було б більш доцільне. Досліджувальна частина складається зі слідуєчих етапів. Спочатку описуються матеріали, що надійшли до дослідження, їх цілістність та правильність пакування. Далі вказується сам процес експертного дослідження, які методи застосовувалися для одержання висновка, посилення на довідниково-нормативні документи та літературні джерела, а також на результати слідчих дій, якщо вони мають значення вихідних даних при обґрунтуванні висновків. В цій частині експерт повинен дати оцінку отриманих результатів як достатніх (або недостатніх) для формулювання висновків (наприклад, оцінку тотожностей певних речовин).

Якщо проводиться комплексна експертиза, то останній частині висновку, передує синтизуюча частина, в якій викладається сукупна оцінка результатів дослідження.

Завершує висновок експерта третя частина, в якій даються відповіді на поставлені перед експертизою питання. Відповіді мають бути мотивовані та відповідати на запитання по суті.

Як правило, висновок складається за логічними правилами силогізму. Зпрощена структура, якого полягає в слідуєчому:

1) загальне правило - научне положення, із якого виходив експерт (наприклад, ознаками повішення є наявність странгуляційної смуги, крововиливи у м'язах шиї, переломи під'язичної кості, поперечні розриви внутрішньої оболонки сонних артерій тощо);

2) конкретні дані про досліджуваний об'єкт - ознаки, вихідні дані (наприклад, при дослідженні трупа К. наявні зазначені вище ознаки);

3) умовивід - сам висновок (наприклад, смерть К. настала внаслідок повішення).

Розрізняють позитивну та негативну форму висновків експерта, які вміщують відповідь на поставлені перед ним запитання. Наприклад: слід пальця на стакані, який вилучений з місця події, належить обвинуваченому; або - відбиток печатки даної установи не співпадає з відбитком печатки на вилученому папері.

Висновок, а також всі додатки до нього (фотографії, таблиці, схеми, тощо) підписуються експертом та засвідчуються печаткою експертної установи.

Якщо дослідження проведено, але в наслідок незадовільного стану слідів, руйнування, псування об'єктів, з інших причин, відповіді на питання дати неможливо, експерт складає про це висновок. Зміст та структура його такі ж самі, як і висновка, але тільки остання частина називається заключною. В ній зазначаються причини, з приводу яких відповіді на поставлені питання дати неможливо. При вирішенні експертом одних питань і неможливості дати відповіді на інші, ним щодо останніх у висновку вказується причини невирішення.

Висновок про неможливість дачі заключення потрібно відрізнити від відмови від провадження експертизи і повернення матеріалів без виконання. Така відмова має місце у випадках, коли провадження дослідження взагалі неможливо (наприклад, коли маються процесуальні порушення - відсутність постанови або грубо порушені її реквізити), якщо недостатньо матеріалів або в експертній установі відсутні потрібні експерти.

При відмові від провадження експертизи, в цьому випадку, якого-небудь процесуального документа не складають, а мотиви відмови викладають у супровідному письмі.

### 3.2. Вимоги, які пред'являються до висновку експерта

Висновок експерта - це офіційний процесуальний документ, який покладається в основу доказування і на який посилається суд (суддя) у своєму

вироку. Але щоб він виконував своє призначення, треба додержувати основні вимоги, які пред'являються до нього. Ці вимоги достатньо відомі - висновки повинні виходити із отриманих при дослідженні даних, вміщувати відповіді на поставлені питання, бути ясними, точними тощо. На практиці, на жаль, вони не завжди виконуються і тому є приводом для проведення непотрібних дій, для прикладу: виклик експерта на допит, призначення додаткової, повторної експертизи. Доцільно було б розглянути на декількох прикладах основні помилки, які бувають у висновках експертів.

*Висновки не вміщують відповідей на поставлені запитання.*

Експертній комісії було поставлено таке питання: "Чи можна було провадити аборт, якщо врач П. знала про народження М. п'яти дітей і проведенні їй великої кількості абортів?" Відповідь експертної комісії: "Медичний аборт М. був зроблений за її настирливою вимогою, недивлячись на неодноразові роз'яснення про можливі ускладнення, так як в анамнезі у неї велика кількість абортів та родів". Як бачимо, замість відповіді на питання, чи можна було проводити аборт (тобто, чи були медичні заборони що до нього), експерти відповіли зовсім на інше питання.

*Експертні висновки незрозумілі учасникам процесу.*

Вимога зрозумілості особливо неохідна тому, що висновок друкується для осіб, які не свідують у медицині чи інших галузях науки. Якщо цього не врахувати, висновок може бути пересиченим спеціальними термінами, розібратися в яких слідчий, суддя або інші учасники процесу зуміють далеко не завжди. Наприклад, висновок про характер пошкоджень сформульован так: "У П. була тяжка черепно-мозкова травма, яка супроводжувалася ушибом головного мозку з ураженням базальних відділів лобних та вискових долей головного мозку, про що свідчить коматозний стан потерпілого, плаваючий рух яблук очей, які вказують на функціональний розподіл стовбуру головного



мозку на рівні середнього мозку з відсутністю корнеальних рефлексів та реакцій зіниць на світло при наявності правосторонньої плегії, а також епілептичних судорог зі зміною з сторони спинно-мозкової рідини на фоні великої температури тіла і стовбурового дихання з появою відтіка легенівта зміною зі сторони формули крові".

Між тим висновок може бути викладений значно коротше, ясніше та чіткіше: у П. була тяжка черепно-мозкова травма - перелом свода черепа, ушиб головного мозку з розлитими крововиливами під тверду та м'яку мозкову оболонку, з різким порушенням функцій мозку: втратою свідомості, рефлексів, паралічом правих кінцівок, періодичними судорогами та розладом дихання.

Висновки не впливають із об'єктивних даних, отриманих при дослідженні.

Отриманні при експертному дослідженні об'єктивні дані повинні бути правильно оцінені експертом, тільки в цьому випадку експертний висновок може бути істинним. Однак іноді виявленні при експертному дослідженні ознаки оцінюються невірно, що призводить до експертних помилок.

Так, К. народила дівчину. Пуповину перерізала, але не перев'язала. Виникла кровотеча і незабаром дівчина померла. При судово-медичному дослідженні трупа було встановлено: блідні небагаті трупні плями, блідність шкіряних покривів та слизних оболонок, виражене малокрів'я внутрішніх органів. Гістологічним дослідженням встановлено нерівномірно розправлені легені, що дихали, аспірація колоплідних вод, повнокрів'я судин нирок, печінки. За висновком судово-медичного експерта, дитина була доношена, народилася живою, жила кілька хвилин. Висновок про причини смерті сформульовано так: "Підозра, що виникла при дослідженні трупа на насильницьку смерть новорожденної від крововтрати з неперевищеної обрізаної пуповини гістологічним дослідженням не підтвердилося і доказово

спростовується ... Смерть новородженої настала від аспірації колоплідних вод у дихальні шляхи і ненаданням допомоги у перші хвилини життя дитини".

Таким чином, судово-медичний експерт, що проводив вскриття трупа, переоцінив значення аспірації колоплідних вод у механізмі настання смерті дитини, не врахував відсутність загальних ознак смерті від механічної асфікції, недооцінив вираженне малокрів'я трупа як показник смерті від крововтрати. Все це разом узяте призвело до помилки у визначенні ознак смерті.

Експертні висновки не обгрунтовані.

Експертне судження по кожному висновку повинно бути мотивоване обгрунтовано фактичними даними.

Тобто, експерт повинен не просто відповісти на питання "так" чи "ні", а провести певне дослідження з наведенням причин, мотивів і т.п., чому він вважає, що висновок повинен бути саме таким, а не іншим. Наприклад, висновок типу: "почерк Р. відповідає пред'явленим порівняльним зразкам" буде не обгрунтований, тому що тут не було вказівки на конкретні співпадаючі ознаки, які б свідчили про аналогічність, тотожність об'єктів.

Експертні висновки протирічать один одному.

Несуперечливість - одна з основних умов правильного мислення. В експертних висновках подібна умова додержується не завжди. Наприклад, "між неподанням первинної медичної допомоги хворому К. і настанням його смерті є взаємозв'язок ... Прямий взаємозв'язок між неподанням первинної медичної допомоги хворому К. і його смертю встановити важко "

Тобто, за значенням висновку виходить, що зв'язок між неподанням медичної допомоги є, хоча в той же час затверджується недоказуємість цього зв'язку.

### Висновки експерта побудовані на припущеннях.

При одержанні такого висновку суд, суддя, слідчий, дізнавач зобов'язані вжити заходи для встановлення цих обставин шляхом збирання та дослідження інших доказів. Тому що, суд не зможе обґрунтовувати вирок на експертному висновку, який побудований на припущеннях. Наприклад, Жовтневий суд м. Маріуполя не зміг визнати винним Гуленкова в порушенні Правил дорожнього руху, які призвели до того, що керованим цим водієм автомобілем була збита пішохід Стрелкова. Суд зазначив, що висновок судово-медичної експертизи є ймовірний. Експертом не дано відповіді на запитання, чи був прямий причинний зв'язок між одержаним Стрелковою переломом 8 - 10 ребер та її смертю. У зв'язку з цим райсуд направив справу на додаткове розслідування для проведення додаткової експертизи.

Такі, на мій погляд, найбільш типічні порушення основних вимог, що пред'являються до висновків. Усунення подібних порушень призведе до підвищення якості експертиз.

### 3.3. Перевірка та оцінка експертного дослідження слідчим (судом)

Висновок експерта підлягає ретельній перевірці та оцінці слідчим, суддею, прокурором, адвокатом та іншими суб'єктами, які беруть участь у розгляді справи

Перевіряється додержання вимог процесуального законодавства на всіх стадіях - від призначення експертизи до отримання висновку експерта, насамперед:

- 1) чи призначена експертиза по порушеній кримінальній справі;
- 2) чи дотримано порядку доручення її провадження в експертній установі або особі, яка не працює в цій установі;
- 3) чи виконана вимога про незацікавленість експерта у вирішенні справи;
- 4) чи відповідають поставлені питання компетенції даного експерта;

5) чи не порушені права обвинуваченого (підозрюваного) при призначенні експертизи та при отриманні висновку;

б) чи попереджений експерт про відповідальність за відмову або ухилення від дачі висновку і за дачу завідомо неправдивого висновку.

Важливе значення має зіставлення даних, які містяться у постанові (ухвалі) про призначення експертизи і висновку експерта. Необхідно впевнитися, що у двох цих документах мова йде про одні й тіж самі предмети - речові докази, порівняльні зразки, про тих же осіб, чії сліди або почерк були дослідженні.

Слід перевірити, чи запитував експерт додаткові відомості, матеріали і чи був задоволений його запит (тобто, чи достатньо йому було надано предметів і документів, що є об'єктами дослідження); чи не збиралися вихідні дані самим експертом; чи не пропущенні які-небудь об'єкти в одному з порівняльних переліків. Потрібно порівняти формулювання питань, які поставлені слідчим (судом), з формулюваннями тих же питань у вступній частині і висновками. Якщо між ними є істотні протиріччя, необхідно спробувати з'ясувати можливі причини цього.

Перевіряється наукова обґрунтованість висновку, правильність застосування конкретної методики та дозволеності її використання (якою установою чи науковцем розроблено та рекомендовано методику, літературне джерело, в якому її опубліковано).

Суд, взявши за основу висновок однієї експертизи та відхиливши висновок іншої з одного й того ж предмета дослідження, відповідно до закону зобов'язаний навести у вирокі відповідні мотиви. Невиконання цього правила було причиною скасування вироків судів у деяких справах (Мамонової, засудженої за ст.94(умисне вбивство) КК 1960р. - Фастівський райсуд Київської обл.; Воробця за ст.17 (відповідальність за готування до злочину і замах на злочин) і ч.2 ст.141(грабіж) КК 1960р.- Івано-Франківський міськсуд тощо).

#### **4. Види експертизи у кримінальному судочинстві**

Крім поділу експертиз в залежності від предмету, об'єкту та методів (криміналістичні, медичні, хімічні тощо) існує їх кваліфікація за іншими підставами.

Так, за послідовністю проведення розрізняють первинну і повторну експертизу;

за об'ємом дослідження - основну і додаткову;

за кількістю експертів - одноособову та комісійну;

за характером знань, що використовуються - однорідну та комплексну.

В цій роботі розглянемо лише деякі особливі види експертиз, а саме ті, що відрізняються істотними правовими особливостями - додаткову, повторну, комісійну і комплексну.

#### 4.1. Додатков і повторна експертизи

Повторна експертиза призначається у разі необґрунтованості висновку експерта, що здійснював первинну експертизу, або у разі сумніву в правильності його висновку. Вона доручається іншому експерту або іншим експертам (статті 75,203 КПК України.).

Додаткова експертиза призначається, якщо експертиза визнана неповною або не досить ясною, і доручається тому самому або іншому експертові (статті 75, 203 КПК України.).[7]

Додаткова і повторна експертизи призначаються лише після того як буде проведена первинна (основна) експертиза.

Причому їх можна проводити безліч разів, тобто за рахунком вони можуть бути другими, третіми і т.д.

При призначенні додаткової експертизи в постанові зазначається, чому саме первинна експертиза визнана неповною або неточною, а при призначенні повторної - які обставини викликають сумнів у правильності первинної експертизи.

До постанови додається висновок первинної експертизи з усіма додатками.

Постанова про призначення додаткової або повторної експертизи оголошується обвинуваченому і йому знову роз'яснюються права, передбачені ст.197 КПК.

Критерієм розмежування додаткової і повторної експертизи є підстави їх призначення, які є додатковими у співвідношенні до загальних підстав призначення експертизи.

В ст.75 КПК зазначено: якщо експертиза буде визнана неповною або не досить ясною, може бути призначена додаткова експертиза, яка доручається тому самому або іншому експертові.

Неясність висновку експерта може виражатися в нечіткості сформульованих речень, їх розпливчатості, невизначеності тощо. Як правило, цей недолік усувається шляхом допита експерта, а не призначенням додаткової експертизи, оскільки для цього не потребується проведення додаткових досліджень.

Неповнота експертного висновку має місце, коли експерт залишив без вирішення деякі поставлені перед ним питання, звузив їх обсяг, не досліджував всі об'єкти, що були йому пред'явлені тощо. Однак, в деяких випадках неповнота може ставити під сумнів і обґрунтованість висновків (наприклад, якщо експерт не застосував всіх методів дослідження і т.п.) і тому виступає в якості підстави призначення не додаткової а повторної експертизи. Розмежування цих підстав в таких випадках можна провести по слідуючій ознаці. Неповнота, що виражається у звуженні обсягу завдання, є підставою призначення додаткової експертизи, оскільки при цьому не

ставляться під сумнів висновки експерта у частині вирішених ним питань. Якщо ж неповнота відноситься до характеру і обсягу дослідження, необхідного для вирішення поставлених питань, то вона виступає вже в якості підстав призначення повторної експертизи, тому що в цьому випадку питання повинні вирішуватися з початку по суті, з врахуванням додатково проведених досліджень.

Призначення додаткової експертизи не завжди є наслідком недоліків первинної експертизи. Постановка додаткових питань нерідко викликається розширенням потреб слідства, залученням до нього нових об'єктів (наприклад, знайдені нові фальшиві гроші, які вважаються надрукованими на тому ж станку), що є наслідком упущення особи, яка призначила експертизу. Взагалі питання про природу такого роду експертизи в літературі є спірним. Одні автори вважають її додатковою, інші - новою, самостійною експертизою. В практичному житті теж немає єдності в цьому питанні, і тому ці експертизи оформлюються по-різному. При вирішенні даного питання необхідно, як бачимо, виходити із суті додаткової експертизи. Значення її законодавчого виділення в окремий вид експертизи обумовлений також міркуваннями економічності, тому що в подібних випадках немає необхідності спочатку досліджувати об'єкт, який вже був досліджений, описувати детально його якості - достатньо послатися на перший висновок. Наприклад, якщо експерту пред'явлені нові фальшиві гроші, то йому не потрібно з початку вивчати якості станка і викладати їх у висновку[8].

Підставами призначення повторної експертизи є необґрунтованість висновку експерта, або його суперечливість іншим матеріалам справи, чи сумнів щодо його правильності. Повторна експертиза доручається іншому експертові або іншим експертам.

Обґрунтованість висновка експерта - це його аргументованість, переконливість. Необґрунтованим висновок може бути визнаний, якщо викликає сумніви застосована експертом методика, недостатній обсяг



проведених досліджень, висновки експерта не впливають з результатів досліджень або суперечать їм та в інших подібних випадках.

Необгрунтований висновок може бути як правильним, так і неправильним по суті. Але в якості доказів використовуються тільки науково-обгрунтовані і переконливі висновки. Тому, навіть, при відсутності по справі яких-небудь даних, які викликають сумнів у правильності експертного висновку, їх необгрунтованість, непідтвердженість даними проведених досліджень може бути достатньою підставою для призначення повторної експертизи.

Правильність експертного висновку означає його відповідність об'єктивній дійсності. Взагалі будь-який неправильний висновок вміщує певну ваду і в його обгрунтованість. Однак її виявлення може опинитись важким для особи, що проводить оцінку висновка. Тому закон передбачає в якості самостійної підстави призначення повторної експертизи також і сумніви у правильності експертного висновку, маючи на увазі випадки, коли мотивом її призначення є недостатня впевненість в їх справжності.

Тому необгрунтованість експертного висновку визначається, як правило, при оцінці його самого - виходячи з його змісту та внутрішньої структури. Сумніви ж у правильності висновку є результатом оцінки сукупності доказів - при співставленні висновків з іншими отриманими по справі даними.

Підводячи підсумок, ми бачимо, що основна відмінність додаткової експертизи від повторної полягає в тому, що при додатковій - експертом вирішуються питання, які раніше за будь-яких причин не були вирішені, а при повторній - з початку вирішуються питання, на які вже отримані відповіді, але висновки експерта викликають сумніви по суті.

#### 4.2. Комісійна і комплексна експертизи

Як правило, експертиза проводиться одним експертом і лише в окремих випадках (особлива складність, повторність тощо) - кількома, тобто комісією

експертів. Отже, комісійна експертиза - це експертиза, яка проводиться групою експертів однієї спеціальності (або вузької спеціалізації).

Комісійною завжди є судово-психіатрична експертиза: її проводять не менше трьох експертів-психіатрів. Це обумовлюється складністю людської психіки, а також тим, що за допомогою висновку цієї експертизи вирішується докорінне питання в справі: є дана людина осудною чи неосудною. Існує ціла низка судово-медичних експертиз, які проводяться комісіями експертів. Міністерство охорони здоров'я України спеціально для цього розробило "Правила проведення комісійних судово-медичних експертиз в бюро судово-медичної експертизи". В інших випадках, коли це питання не регулюється якими-небудь нормативними актами, питання про комісійний характер експертизи може бути вирішено як особою (або органом), яка її призначила, так і керівником експертної установи. Якщо в постанові (ухвалі) про призначення експертизи вказується на проведення її в складі комісії, то ця вказівка є обов'язковою для експертів, які включені до складу комісії, або для керівника експертної установи, якому доручено проведення експертизи (за виключенням, зрозуміло, випадків неможливості створення комісії, наприклад, коли нема необхідних фахівців; однак про це повинна бути негайно сповіщена особа (орган), яка призначила експертизу). Разом з тим керівник експертної установи згідно ст.198 КПК може доручити проведення дослідження декільком працівникам даної установи незалежно від того, чи була на це вказівка особи, яка призначила експертизу, оскільки проведення експертизи в комісійному порядку лише підвищує надійність та авторитетність експертних висновків.

Комісійна експертиза називається комплексною, коли її через багатопредметність поставлених слідчим (чи судом) питань провадять спільно спеціалісти з різних галузей знань, експерти різних спеціальностей або вузьких спеціалізацій (наприклад, психіатр і психолог; криміналіст і судовий медик). В діючому КПК ніяких норм, які б посилалися на

призначення комплексної експертизи немає. На можливість проведення експертизи, яка здійснюється "кількома експертами на підставі різних спеціальних знань", вказав в своїй постанові N1 від 16.03. 1971 р. (п.6) Пленум Верховного Суду, фактично признав правомірність такої експертизи і дав ряд рекомендацій про порядок її проведення.

Недивлячись на процесуальну неврегульованість, провадження комплексних експертиз дедалі зростає. Це викликано рядом об'єктивних причин. Способи вчинення злочинів постійно удосконалюються, набувають кримінального професіоналізму і тому все частіше проведення дослідження стає непосильним для експерта лише однієї якої-небудь спеціальності і тим паче вузької спеціалізації. Крім того, потреби судово-слідчої практики диктують необхідність вирішення питань, які знаходяться на межі різних наук і які потребують навичок з різних областей знань.

На практиці найбільш часто проводяться комплексні медико-криміналістичні експертизи, особливо по встановленню механізму пострілу (направлення та дальність пострілу, взаєморозташування особи, що стріляла та потерпілого тощо) шляхом дослідження відповідних об'єктів медиками (пошкодження на трупі) і балістами (пошкодження на одязі та інших об'єктах), транспортно-трасологічні експертизи по встановленню механізму дорожньо-транспортної пригоди шляхом дослідження пошкоджень на транспортних засобах та інших об'єктах автотехніками і трасологами (іноді за участю медиків, якщо досліджуються пошкодження на тілі людини) та інші експертизи.

Які ж основні правові ознаки комплексної експертизи ?

Це, по-перше, участь в її провадженні експертів різних спеціальностей (спеціалізацій) і витікаючий звідси розподіл функцій між ними у процесі дослідження та, по-друге, дача експертами сумісного висновка на основі не тільки особисто проведених досліджень, а й за результатами досліджень, проведених іншими експертами. Саме ці ознаки визначають правову природу

комплексної експертизи і породжують спори про її допустимість, оскільки виникає питання, як погоджується комплексна експертиза з загальними принципами експертизи, зокрема з принципом особистої відповідальності експерта, та заборонаю виходу за межі своєї компетенції.

На мій погляд, ця проблема вирішується наступним чином. При проведенні комплексної експертизи кожен експерт може досліджувати лише ті об'єкти, які відносяться до його компетенції, і застосовувати методи, якими він володіє. Тому межі компетенції експерта при проведенні досліджень додержуються. При формулюванні висновків умова про додержання експертом меж своєї компетенції полягає в тому, що кожен експерт повинен бути компетентним у предметі дослідження в такій мірі, щоб він зміг використовувати результати досліджень інших експертів. Так, експерт-трасолог і судово-медичний експерт достатньо знайомі в загальних закономірностях слідоутворення. При цьому від експерта зовсім не вимагається оцінити хід та результати дослідження експертів іншої спеціальності по суті, достатньо, щоб він зміг використати ці результати для відповіді на поставлені питання.

Що стосується принципа особистої відповідальності експерта за даний ним висновок, то при комплексній експертизі кожен експерт, по-перше, несе особисту відповідальність за ту частину дослідження, яку він провів, і за отриманні ним результати. При формулюванні ж загальних (кінцевих) висновків існує свого роду умовна відповідальність експерта: він відповідає за правильність висновку, у формулюванні якого він брав участь, при умові, що використані ним результати досліджень, проведених іншими експертами, правильні. Ця думка вперше була висловлена (на жаль, тільки в усних виступах) В.М. Галкіним.

Таким чином, в загальних рисах комплексна експертиза відповідає (хоча і в певній модифікації) тим вимогам, які пред'являє процесуальний закон до інституту судової експертизи.



### Висновок

Підводячи підсумки даної роботи, треба зазначити, що судова експертиза є одним із найбільш надійних джерел доказування. За даними МВС за допомогою експертиз та інших наукових досліджень розкривається більше третини злочинів. Тому в кримінальному судочинстві широко практикується їх проведення. Переважна більшість експертиз проводиться на належному професійному рівні, але разом з тим, допускається немало порушень законодавства при їх призначенні та проведенні, а також у використанні висновків експертиз як доказу в справі. Існує також нерегульованість деяких питань, що призводить до певних ускладнень в судово-слідчій практиці.

З метою усунення виявлених недоліків і подальшого покращення роботи судово-слідчих органів у сфері провадження судової експертизи, необхідно доповнити або внести в діюче кримінально-процесуальний законодавство зміни для вирішення окремих питань, що стосуються процесуального порядку проведення судової експертизи, а саме строків її проведення, переглянути права деяких учасників процесу стосовно судової експертизи. Також судам та слідчим органам при призначенні експертиз і підготовці матеріала для їх проведення необхідно враховувати положення Інструкції Мініюсту від 30.05.1988 р. № 8/5 та додані до неї рекомендації, а також відомчі акти Міністерства охорони здоров'я з питань проведення експертиз, бо на практиці зустрічаються випадки коли деякі судді та слідчі навіть не знають про існування рекомендацій по підготовці матеріалів, що направляються на експертизу.

Для більш ефективного використання необхідних знань експерта при проведенні судової експертизи потрібно забезпечити його (експерта) необхідним обладнанням, що відповідає сучасному рівню розвитку та досягнення науки і техніки. З метою усунення можливих недоліків при проведенні судових експертиз, слід залучати до їх виконання кваліфікованих

експертів з відповідним професійним рівнем у данній галузі знань.

### *Список використаної літератури*

1. Конституція України: Прийнята на п'ятій сесії Верховної Ради України 28 червня 1996 р.- К.: Преса України, 2000. – 80с.
2. Тертишник В.М. // Науково-практичний коментар до Кримінально-процесуального кодексу України.- К.:А.С.К., 2002.- 1056 с.- (Нормативні документи та коментарі).
3. ЗУ "Про судову експертизу" // Відомості Верховної Ради України. - 1994. - N 28.- с.232.
4. Інструкція про організацію провадження судових експертиз в науково-дослідницьких судово-експертних установах Міністерства юстиції України //затверджена наказом від 30.05.1988 р.- N 8/5.
5. Інструкція про проведення судово-медичної експертизи // затверджена наказом Міністра охорони здоров'я України від 17.01.1995 р. - N 6.
6. Інструкція про провадження судово-психіатричної експертизи в СРСР // затверджена наказом Міністра охорони здоров'я України від 27.10.1970 р. - N 10-91 /14-70.
7. Наказ Міністра охорони здоров'я України "Про вдосканалення організації психіатричної експертизи " від 05.07.1996 р. N 194.
8. Постанови Пленуму Верховного Суду України в цивільних та кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. - 1995.- N 1.
9. Практика судів України в кримінальних справах // Бюлетень законодавства і юридичної практики України. - 1993.- N 4.
10. Виноградов И.В. // Экспертизы на предварительном следствии. -М.- 1967. - с.21.
11. Криминалистика // Учебник для юридических ВУЗов, под ред. Яблокова Н.П. - М. "Век" - 1995.



12. Криминалистика // Учебник для ВУЗов МВД России, под ред. Смагоринского Б.П., том 2, - Волгоград. - 1994.
13. Орлов Ю.К. // Производство экспертизы в уголовном процессе. -М.-1982.- с.41.
14. Образцов В.А. // Криминалистика, курс лекций. - М. - 1996.
15. Петрухин И.Л. // Экспертиза как средство доказывания в советском уголовном процессе. - М. - 1964. - с.46-47.
16. Пинхасов Б.И. // Назначение и производство дополнительной экспертизы. - Ташкент. - 1968.
17. Узагальнення практики проведення судових експертиз в кримінальному судочинстві. 25.12.1996.
18. Шепітько В.Ю. Довідник слідчого.- К.: Видавничий Дім <<Ін Юре>>,2001.-208с.-(Б-ка слідчого) .-с. 122.